

Primož Pirnat

Svetlana Slapšak

ARISTOKRACIJA: PANKRT PATRIARHATA

Molièrova komedija *Žlahtni meščan* je utopični tekst o zasebniku, ki želi postati plemič. S tem namenom izdatno plačuje kulturne in pedagoške delavce (umetnike, performerje, strokovnjake, filozofe-humaniste), ki mu pomagajo, da doseže nujne in prepoznavne kriterije pripadanja višjemu razredu: znanje, rafinma, eleganco.

Soočeni s tako nerealnimi in anahronističnimi namenoma posameznika, ki ga današnja družba ne more razumeti – le kdo bi si mislil, da so dostojno plačani znanje, rafinma in eleganca potrebni na poti v politične ali lastniško-kapitalske kroge –, si lahko postavimo samo eno vprašanje: zakaj? Seveda zlahka prepoznamo znake prestiža in moči še danes, ampak vse ostalo ostaja zamegljeno: zakaj bi nekdo, ki že ima denar, sploh potreboval kaj drugega za družbeni uspeh? Saj je dovolj motiviran, ne skrbijo ga občutki drugih, njegove družine, nima etičnih pravil, verjame v moč denarja ... Zakaj bi bila takšna oseba smešna, saj bi jo danes pohvalili mediji v t. i. družabnih rubrikah, lahko bi zmagala v kakšnem resničnostnem šovu, njene neumnosti bi bile citirane. Na vse to pa pride tudi tisto, na kar je pokazala neka kritičarka, ko je sesuvala gledališko predstavo na osnovi neke Goldonijeve komedije: treba je stresti prah z Goldonija (po njenih besedah) ...

Možni odgovor moramo poiskati v pomenu in prestižu statusa pripadnika družbenega razreda aristokracije. Aristokracija izhaja iz patriarhalne družbe, iz tistega pomembnega dela patriarhalne konceptualne smiselnosti in funkcionalnosti, ki podrazumeva kontrolo ženske seksualnosti, torej kontrolo in dokumentacijo priliva državljanov, se pravi osnove delovne, vojaške in upravne pripravljenosti družbe. V strukturalni hierarhičnosti patriarhalne družbe je določeno število krajših poti do izvršne oblasti ali družbene avtoritete. To število je

večje, če je osnovna družbena pogodba oz. zakonska ureditev zasnovana na linearnem prenosu oblasti, brez sodelovanja in razdelitve odgovornosti in pravic. Kontrola ženske seksualnosti v takšnih družbah dobi dodatno možnost ohranjanja oblasti in privilegijev – družinsko generacijsko nadaljevanje moči in posestva. Diskurzivna manipulacija – genealogije, miti, zgodbe, različni književni žanri, tudi vizualne in akustične podobe – pomaga, da se pomen dednih vrednot ohrani v vsej svoji primarni nelogičnosti in družbeni okornosti. Seveda je jasno, da imaginacijski mehanizmi kulture tukaj niso nedolžni. Ampak plačevanje kulturi, da proizvaja prepričljiva in vplivna dela o aristokraciji, se izgublja prav v dokazani zgodovinski kompetenci kulture, da razkriva in razgalja neumnost osnovne hipoteze ter da navdihuje družbena gibanja in družbeno misel o enakosti vseh ljudi.

Zgodovinski uspeh aristokracije je s svoje strani parazitiral na kulturnih dosežkih in je ostal tudi po večinskem izgubljanju pomena in vloge aristokracije v družbi: pogosto si je prav kulturna sfera dovolila metaforizacijo in prenos pomenov, ki ohranjajo spomin na aristokracijo kot nekaj izjemnega; izraz »aristokracija duha« to potrjuje in dokazuje, kako je bila prvotna manipulacija uspešna in kako je ostala trdoživa. Sam termin prihaja iz grščine in pomeni »vladavino najboljših«: v samem semantičnem jedru je manipulativni potencial, ki še danes deluje. Ali ni osnovna mantra današnjega, razpadajočega sistema parlamentarne demokracije to, da periodično izbiramo »najboljše«? Obenem je prvi videni zgodovinski vstop aristokracije na družbeno sceno v delu antičnega sveta, ki ga okvirno enačimo z Grčijo (predvsem zaradi jezika), pravzaprav upor proti aristokraciji: gre za t. i. otoško revolucijo, s katero je nekje v 8. stoletju pred našim štetjem družbeni sloj bogatih zrušil dedni sistem lokalnih aristokracij in uvedel tiranijo – vladavino enega izbranega vladarja, ki ni imel dinastičnih možnosti. Seveda je prehod odpiral še veliko možnosti za manipulacijo z novim sistemom, kot vidimo denimo v Sofoklejevih tebenskih tragedijah, kjer so vladarji pravzaprav tirani. Razvoj družbenih odnosov v grških polisih je v 6. stoletju pred našim štetjem, zahvaljujoč tudi aristokratskemu uporu zoper tirana, pripeljal do nove možnosti – enako razdeljene moči vseh državljanov oz. neposredne demokracije, predvsem v Atenah. Aristokrata in ljubimca Harmodij in Aristogeiton sta ubila zadnjega tirana iz družine Pejsistratov in s tem odprla možnost ustanovitve novega družbenega sistema, ki so ga s temeljnimi reformami v smeri enakosti zakonsko utrdili najprej Solon, pozneje pa Kleisten in tudi Perikles.

Zasluge tiranoktonov v atenski demokraciji niso pozabljene, še manj volatilitnost aristokratske motivacije in realne moči, da zaradi ljubezenskega razmerja ali družinske zamere zrušijo fragilni sistem demokracije. Aristokrati v atenski demokraciji so ostali družbeni sloj pod stalnim sumom, kakor to dobro kaže Sokratov »klub«: na eni strani naklonjenost njegovih učencev, da vodijo tiranski puč in uvedejo pravo diktaturo s pregoni drugače mislečih (tiranija trideseterice), na drugi pa ranljivost skupine, ki se konča s sojenjem Sokratu in njegovim samomorom. Platon, ki je tekstovno najbogatejši in najprivlačnejši vir za to situacijo, čeprav dvomimo v njegovo objektivnost, je dober primer aristokrata, ki se je vse življenje ogibal tej družbeni stigmi – vsaj v demokraciji. Položaj aristokracije

Primož Pirnat, Milan Štefe

Ana Dolinar Horvat, Primož Pirnat

v atenski demokraciji morda posebej dobro vidimo v Aristofanovih komedijah, kjer je, posebej v *Osah* in *Oblačicah*, posmeh letel na državljana, ki si želi boljšega družbenega položaja, večje retorične sposobnosti – torej boljšega položaja na sodiščih in v skupščini; junak *Oblačic* je pripravljen, tako kot zlahtni meščan, plačati učiteljem retorike (s sofistom), da bi pridobil retorično veščino. Obrnil se je prav na Sokratovo šolo ...

Čeprav po atenskih zakonih ženska ni imela nobenih državljanskih pravic, je bila ženska seksualnost posredno razumljena in izkoriščana v funkcioniranju demokracije. Tukaj ne ciljам samo na feministične komedije Aristofana in njegove ideje o seksualnosti v politiki; ciljам na prakso demokracije, da skrbi za seksualno urejenost (zadovoljstvo) enih državljanov s pravicami, moških. Na eni strani je to državna skrb za seksualne usluge, ki se pojavlja kot davek prostitutkam, na drugi pa postavljanje aristokratskih seksualnih praks v področje politične kontrole. Gre za homoseksualnost posebnega tipa, ki so jo v evropski recepciji po antiki pogosto idealizirali: odnos praviloma starejšega in mlajšega ljubimca, pogosto iz družinskega kroga in družbenega okolja aristokracije, je imel znake iniciacije, obenem pa je simuliral dedno nadaljevanje določenega življenjskega stila. Harmodij in Aristogeiton, posredno zaslužna za razvoj demokracije, sta bila primer aristokratske zarote, ki je v politiki zlahka sledila homoseksualnemu omrežju povezav in vplivov.

Aristokracija je torej v neposredni atenski demokraciji imela vse pravice, enako kot ostali državljani, ampak je obenem bila deležna posebnega opazovanja in suma naklonjenosti podkopavanju demokracije. Podobna »varovalka« se zlahka prepozna v sodobnem, predvsem ameriškem uvajanju družbenih mehanizmov, kot sta pozitivna segregacija oz. afirmativna akcija: gre za priznavanje določene vloge nekega družbenega sloja v preteklosti in skrbi za uveljavljanje sorazmerno večjih pravic oz. družbene dostopnosti za njegove pripadnike v sodobnosti. Seveda je podoba zrcalna: aristokrati so bili v atenski demokraciji sumljivi zaradi svoje preteklosti, manjšine, ženske in nekdanji sužnji menda uživajo določene prednosti zaradi podrejenega položaja v preteklosti.

S padcem atenske neposredne demokracije, ki nikoli ni doživela resne reciklaže, se je nadaljevalo širjenje aristokratskega principa, ki tudi po krvavih poskusih uničenja v revolucijah ni nikoli povsem izginil. »Aristokratifikacija« je pravzaprav vpisana v antropološki model kapitalizma, ker se v različnih obdobjih in okoliščinah redno pojavlja kot tendenca v slojih, ki jim denar omogoča dostop do družbenih privilegijev. Motiv je lahko dvojen: dostop do še večjega denarja ter do družbenih položajev, ki šele posredno odpirajo možnosti moči in vpliva. Govorimo o antropološkem vpisu, ker registriramo pojave tudi v družbah, kjer ni zgodovinske prisotnosti aristokratov. Komični zlahtni meščan je torej mogoč v vsaki družbi – kot nezaslužno iskanje družbenega položaja in privilegijev ga najdemo v socialističnih nomenklaturah enako kot danes v podivjani tranzicijski družbeni mešanici plutokracije in meritokracije. Že zaradi tega bi morali s spoštovanjem in radovednostjo opazovati mehanizme, ki se ponavljajo. Med njimi je tudi paradoks, ki se ga v tej komediji

veliki francoski komediograf ni dotaknil – da se je cerkev, posebej katoliška, rada sklicevala na aristokracijo in izkoriščala povezave z njo, čeprav je sam obstoj takšnega družbenega sloja negiranje osnovnih krščanskih etičnih načel.

Žlahtni meščan danes, če spregledamo utopični del o plačevanju kulturnih in pedagoških delavcev za njihove realne usluge, opozarja na osnovne grehe sodobnega kapitalizma in parlamentarne demokracije, te krhke neoliberalne lepljenke, ki razpada pred našimi očmi: površnost, etična razrahljanost in miselna arbitrarnost, diskurzivna plehkost in na sploh improviziran in sklepan pokrov, ki niti ne pokriva osnovnega, pohlepnega motiva. Edino, kar velja, je hitrost, s katero privrženci tega družbenega mehanizma jemljejo, kradejo in nosijo nekam drugam, dokler večina pričakuje »ukrepe« od glavnih sodelavcev in čuvajev takšnega sistema, politikov. Izbrala jih je, naj spomnim, kot »najboljše«. Odpustimo torej naivnost in pozitivno utopičnost komedije, prepustimo se finalnemu žuru in pomislimo, kako izkoristiti in potem vedno sumiti in opazovati možne tiranoktone.

